

ĐỒNG CHÍ NGUYỄN TRƯỜNG KHOÁT NHÀ CÁCH MẠNG, NHÀ KHOA HỌC ĐA TÀI

■ Trương Quế Phương

Đồng chí Nguyễn Trường Khoát

“... Trải qua 70 năm công tác, qua hai cuộc kháng chiến trường kỳ và gian khổ, đồng chí Nguyễn Trường Khoát, người chiến sỹ cách mạng đã đem hết sức mình phục vụ cho cách mạng... Từ khi chuyển sang hoạt động trên lĩnh vực khoa học, đồng chí đã cống hiến hết sức mình cho sự nghiệp phát triển của Cục Bảo vệ Thực vật, cho Viện Thực vật Bộ Nông nghiệp và phát triển nông thôn” (*)

Hoạt động cách mạng sôi nổi

Đồng chí Nguyễn Trường Khoát ⁽¹⁾ sinh ngày 7/2/1913 tại làng Nại, tổng Thượng Xá (nay là xã Nghi Xá, huyện Nghi Lộc, tỉnh Nghệ An), khi tham gia hoạt động cách mạng, lấy bí danh và bút danh là Duy Ninh. Nguyễn Trường Khoát sinh ra trong một gia đình và dòng họ có truyền thống yêu nước, cách mạng. Thân phụ là cụ Nguyễn Trương Diễm (tức Chương) (1877-1931), thuộc đời thứ 7 (chi họ Trương Thượng Xá)⁽²⁾. Cụ Diễm là một nhà Nho thông minh, chính trực, có tinh thần yêu nước và khảng khái. Cụ là học trò của Nhà giáo Nguyễn Thức Tụ, là bạn học với nhiều nhà Nho yêu nước nổi tiếng trên đất Hồng Lam. Năm Canh Tý (1900), cụ thi đỗ Tú tài khóa đầu tiên trường Nghệ, đến năm Quý Mão (1903), lại đi thi đậu Tú tài lần thứ hai. Vì hai lần đậu Tú tài nên nhân dân quanh vùng thường gọi cụ Hàn Diễm với cái tên thân mật là cụ Tú kép hoặc cụ Hàn Hai⁽³⁾. Học rộng tài cao và đức độ, nhưng cụ Hàn Diễm bất hợp tác với giặc Pháp, không chịu ra làm quan mà trở về quê mở trường dạy học cho con em trong vùng để hướng cho lớp trẻ tham gia phong trào Đông du do cụ Phan Bội Châu khởi xướng. Do thành tích trong công việc bồi dưỡng nhân tài làm người có ích cho xã hội nên cụ được nhân dân quanh vùng yêu mến, được triều đình nhà Nguyễn phong ba đạo sắc: “Hàn lâm đãi chiếu” (ngang tòng Cử phẩm), “Hàn lâm Cung phụng” (ngang Chánh Cử phẩm) và “Hàn lâm Kiểm bộ”.

Thân mẫu Nguyễn Trường Khoát là cụ bà Nguyễn Thị Nhã, hậu duệ của dòng họ Nguyễn Xí, quê ở Nghi Hợp, huyện Nghi Lộc. Bà là con gái một gia đình nhà Nho, thông minh, tần tảo, nhân hậu, hết lòng vì chồng con và chăm lo cho dòng tộc Nguyễn Trương chi Thượng Xá

ngày một phát triển thịnh vượng. Cụ bà Hàn Nhã sinh được 8 người con, 4 trai, 4 gái. Nguyễn Trương Khoát là con thứ sáu (con trai thứ ba trong gia đình). Cả bốn người con trai đều được cụ Hàn Diễm cho ăn học tử tế và dạy bảo nên người. Noi gương cha mẹ, tất cả các con của cụ Hàn Diễm đều tham gia cách mạng, bốn người con trai đều giữ các chức vụ quan trọng của Đảng và Nhà nước⁽⁴⁾.

Ngay từ thuở nhỏ, Nguyễn Trương Khoát đã nổi tiếng thông minh, sáng dạ, đặc biệt là học môn văn và ngoại ngữ (Hán học và Pháp học). Sau khi học xong bậc Tiểu học tại Trường Pháp - Việt huyện Nghi Lộc, Nguyễn Trương Khoát thi đỗ vào học tại Trường Quốc học Vinh. Từ năm 1925, sau khi Hội Phục Việt ra đời tại núi Con Mèo Bến Thủy, Nguyễn Trương Khoát bí mật tham gia các hoạt động do Hội Phục Việt lãnh đạo. Năm 1925, Nguyễn Trương Khoát cùng bạn bè hăng hái tham gia cuộc đấu tranh đòi ân xá cho cụ Phan Bội Châu. Năm 1926, Nguyễn Trương Khoát tham gia cuộc vận động, mít tinh, biểu tình do Hội Hưng Nam (từ Hội Phục Việt) lãnh đạo tại Chùa Diệc Thành phố Vinh để truy điệu cụ Phan Chu Trinh và chống lại lệnh của Đốc học Michel đuổi thầy giáo Hà Huy Tập không được dạy học ở thành phố Vinh mà phải chuyển lên dạy học ở miền Kê Bọn (Phủ Quy giáp biên giới Việt Lào). Từ năm 1927, phong trào đấu tranh của nhân dân hai tỉnh Nghệ Tĩnh lên cao dưới sự lãnh đạo của các tổ chức cách mạng: Đảng Tân Việt và Thanh niên cách mạng đồng chí Hội. Hoạt động của đội ngũ trí thức trong các trường học phát triển mạnh cả chiều rộng lẫn chiều sâu. Dưới sự lãnh đạo của Đông Dương Cộng sản Đảng, đồng chí Nguyễn Phong Sắc - Bí thư Xứ ủy Trung kỳ đã lập ra tổ chức Sinh hội Đỏ. Cuối năm 1929, để cổ vũ tinh thần đấu tranh và tuyên truyền đường lối, chủ trương hoạt động của Hội, dưới sự lãnh đạo trực tiếp của đồng chí Nguyễn Tiềm⁽⁵⁾, tờ báo Xích Sinh được ra đời, đặt trụ sở in ấn tại nhà mẹ Võ Thị Túc (tức Lộc) ở xóm Bến Đền (phía sau chợ Vinh, gần sông Cửa Tiền). Nguyễn Trương

Khoát là một học trò thông minh, học giỏi, viết các bài luận sắc sảo nên được chọn vào ban soạn thảo và biên tập nội dung cùng Chu Văn Biên, Nguyễn Thị Phúc và Nguyễn Đình Hoàn (tức Siêu Hải). Nguyễn Trương Khoát cùng anh chị em trong bộ phận in ấn báo Xích Sinh hoạt động rất tích cực và kín đáo, các số báo phát hành được bí mật chuyển đến tận các trường học, địa phương để tuyên truyền và có tác dụng khích lệ tinh thần yêu nước trong quần chúng nhân dân. Bọn mật thám đã ráo riết theo dõi mọi hoạt động yêu nước và cách mạng của Nguyễn Trương Khoát và tổ chức Sinh Hội Đỏ do đồng chí Nguyễn Tiềm lãnh đạo. Chúng lập sổ đen để theo dõi những học sinh mà chúng tình nghi có tham gia các hoạt động chống Pháp ở các Trường Quốc học Vinh, Cao Xuân Dục và Nguyễn Trường Tộ. Trong danh sách 25 học trò bị đuổi học có Nguyễn Trương Khoát. Hoạt động cách mạng của Nguyễn Trương Khoát đã liên quan đến gia đình, em trai Nguyễn Trương Bờn cũng bị đuổi học. Không chịu ngồi yên để các con trai bị đuổi học và ngừng tham gia cách mạng, cụ Nguyễn Trương Diễm đã gọi Nguyễn Trương Thúy, dạy học ở tỉnh Nam Định về và giao đưa hai anh em Nguyễn Trương Khoát, Nguyễn Trương Bờn ra huyện Xuân Trường, tỉnh Nam Định học tập và nuôi dạy các em khôn lớn nên người.

Tại Nam Định, Nguyễn Trương Thúy đã tham gia hoạt động bí mật trong tổ chức Đảng cùng đồng chí Trường Chinh. Được Nguyễn Trương Thúy dạy dỗ và cho học hành chu đáo, anh em Nguyễn Trương Khoát không chỉ có kiến thức văn hóa mà còn được đọc các sách báo cách mạng bí mật từ nước ngoài chuyển về tuyên truyền. Chính đồng chí Nguyễn Trương Thúy là người đã bồi dưỡng, đào tạo, dìu dắt anh em Nguyễn Trương Khoát từ một trí thức yêu nước trở thành những người cộng sản chân chính có đức, có tài.

Sau Tết năm Canh Ngọ (1930), phong trào cách mạng ở Nghệ Tĩnh lên cao, để Nguyễn Trương Thúy có thời gian đi xây dựng các cơ sở Đảng ở tỉnh Nam Định, anh em Nguyễn Trương Khoát đều có nguyện vọng ở lại nhà để cùng tham gia hoạt động cách mạng tại địa phương. Tháng 4/1930, tại nhà thờ cụ Nguyễn Thức Tự ở làng Đông Chử (nay là xã Nghi Trường), dưới sự chủ trì của đồng chí Nguyễn Phong Sắc, Bí thư Xứ ủy Trung kỳ đã diễn

ra cuộc hội nghị thành lập Huyện Đảng bộ lâm thời Nghi Lộc. Đồng chí Nguyễn Thúc Mẫn (tức Chắt Vãn) - cháu đích tôn cụ Nguyễn Thúc Tự được bầu làm Bí thư. Được các anh chị đi trước dìu dắt, Nguyễn Trương Khoát bước vào con đường hoạt động cách mạng. Anh cùng với các đồng chí Lê Huy Điệp, Bùi Khắc Thụ tham gia ấn loát, in tài liệu, báo chí, truyền đơn vận động nhân dân đấu tranh. Nguyễn Trương Khoát xông xáo, nhiệt tình, làm việc rất hiệu quả. Đồng chí Nguyễn Thúc Mẫn giao nhiệm vụ cho hai đồng chí là Hoàng Văn Ủy và Hoàng Văn Tâm bồi dưỡng để kết nạp anh vào đội ngũ những người cộng sản. Sau các cuộc đấu tranh của nhân dân huyện Nghi Lộc vào các ngày 22 và 25/6/1930 thắng lợi, Nguyễn Trương Khoát được bồi dưỡng và trưởng thành trong các cuộc đấu tranh. Trong cuộc họp của Chi bộ Lò vào cuối tháng 6/1930 tại nhà thờ họ Hoàng Văn⁽⁶⁾, đồng chí Hoàng Văn Tâm⁽⁷⁾ - Bí thư Chi bộ Lò đã tổ chức kết nạp các đồng chí Nguyễn Trương Khoát và Phạm Tước⁽⁸⁾ vào đội ngũ những người cộng sản.

Ngày 2/1/1931, nhân dân huyện Nghi Lộc đấu tranh giết chết tri huyện Tôn Thất Hoàn và

Đồng chí Nguyễn Trương Khoát cùng các chuyên gia CHDC Đức (1967)

đồng bọn bỏ xác trôi sông Lam, Trần Mậu Trinh lên thay tri huyện. Để trả thù cho tri huyện Tôn Thất Hoàn và bọn lính vừa bị Tự vệ Đồ Nghi Lộc giết chết, tri huyện Trần Mậu Trinh đã huy động binh lính ở các đồn, mở cuộc đàn áp khủng bố trắng. Hàng trăm chiến sĩ cách mạng bị bắt bớ, tra tấn, tù đày, trong đó có đồng chí Nguyễn Trương Khoát. Bị giam cầm, đánh đập cực hình trong nhà tù đế quốc, nhưng Nguyễn Trương Khoát vẫn không hề nao núng, luôn tin tưởng vào con đường cách mạng vô sản mà Lãnh tụ Nguyễn Ái Quốc đã chọn nhất định sẽ thành công.

Năm 1934, đồng chí Nguyễn Trương Khoát ra tù vào dịp Ban Hải ngoại Trung ương Đảng cử các đồng chí Võ Nguyên Hiến và Ngô Tuân (tức Ba Đốc) từ hải ngoại trở về Nghệ Tĩnh để khôi phục và xây dựng lại các cơ sở Đảng sau thời kỳ Xô viết Nghệ Tĩnh bị đàn áp khủng bố trắng. Thực hiện Chỉ thị của Tỉnh ủy Nghệ An, Huyện ủy Nghi Lộc tổ chức hội nghị các Tổng bộ để khôi phục các cơ sở Đảng. Đồng chí Nguyễn Trương Khoát được bầu làm Bí thư Chi bộ tổng Thượng Xá. Trong thời kỳ Mặt trận dân chủ (1936-1939) cho đến thời kỳ 1945, đồng chí Nguyễn Trương Khoát cùng em trai là Nguyễn Trương Bờn đã chọn nhà thờ họ Nguyễn Trương⁽⁹⁾ của dòng họ mình ở làng Nại làm nơi liên lạc và hội họp bí mật. Sau Đại hội đại biểu Mặt trận Việt Minh (8/8/1945), dưới sự lãnh đạo của đồng chí Bí thư Nguyễn Xuân Linh, Nguyễn Trương Khoát và em trai Nguyễn Trương Bờn cùng các đồng chí đảng viên: Lê Đình Vĩ, Lê Huy Điệp, Đặng Thọ Trị, Nguyễn Thị Xuân, Nguyễn Thị Thiu, Nguyễn Thị Nhã, Nguyễn Thúc Hòa, Võ Văn Đồng, vừa mới ra tù, được chỉ định trong Ban khởi nghĩa, lãnh đạo nhân dân đấu tranh giành chính quyền. Đồng chí Lê Đình Vĩ làm Chủ tịch, Nguyễn Trương Khoát làm Phó Chủ tịch, Nguyễn Trương Bờn làm Ủy viên Quân sự... Tháng 3/1947, đồng chí Nguyễn Trương Khoát đang công tác tại Huyện ủy Nghi Lộc được Tỉnh ủy Nghệ An điều động lên Tỉnh ủy. Ngày 6/1/1948, Đại hội Đại biểu Tỉnh Đảng bộ Nghệ An lần thứ V họp tại làng Vĩnh Yên, xã Lĩnh Sơn, huyện Anh Sơn, bầu ra Ban chấp hành Tỉnh ủy gồm có 22 đồng chí Ủy viên chính thức.

Đồng chí Nguyễn Trương Khoát được bầu vào Ban chấp hành Tỉnh ủy, là Ủy viên trẻ nhất (35 tuổi). Là một Ủy viên Ban chấp hành Tỉnh ủy trẻ, thông minh, xông xáo, đồng chí Nguyễn Trương Khoát luôn đoàn kết sát cánh cùng Tỉnh ủy Nghệ An, tích cực lãnh đạo nhân dân chuẩn bị lực lượng cho cuộc kháng chiến chống Pháp trường kỳ gian khổ. Nguyễn Trương Khoát luôn nêu cao tinh thần cảnh giác, sẵn sàng đập tan mọi âm mưu của thực dân Pháp luôn tìm cách để đưa quân lính đánh chiếm tỉnh Nghệ An.

Năm 1949, cuộc kháng chiến chống thực dân Pháp của dân tộc Việt Nam bước sang giai đoạn mới. Tỉnh ủy Nghệ An tiến hành Đại hội Đại biểu Tỉnh Đảng bộ lần thứ VI từ ngày 15-29/4/1949 tại xã Cát Vãn, huyện Thanh Chương, Đại hội đã bầu ra một Ban chấp hành Tỉnh ủy gồm 20 đồng chí Ủy viên chính thức, 6 đồng chí dự khuyết. Đồng chí Nguyễn Trương Khoát tiếp tục được bầu vào Thường vụ Tỉnh ủy, Bí thư Đảng Đoàn Chính quyền của Tỉnh ủy Nghệ An.

Năm 1950-1951, Tỉnh Đảng bộ Nghệ An diễn ra hai lần Đại hội. Đại hội lần thứ VII diễn ra vào tháng 5/1950 tại xã Diễn Cát, huyện Diên Châu. Đến tháng 8/1951, Đại hội lần thứ VIII diễn ra tại xã Quang Thành, huyện Yên Thành. Cả hai lần Đại hội Tỉnh Đảng bộ Nghệ An, đồng chí Nguyễn Trương Khoát đều được bầu vào Ban Thường vụ, Phó Bí thư Tỉnh ủy Nghệ An. Đến tháng 9/1952, đồng chí Nguyễn Trương Khoát được Trung ương Đảng cử sang Trung Quốc nghiên cứu lý luận Chủ nghĩa Mác - Lênin. Sau hai năm học tập tại Trường Đảng ở Bắc Kinh, tháng 7/1954, đồng chí Nguyễn Trương Khoát tốt nghiệp đạt loại xuất sắc. Trở về Tổ quốc, đồng chí được Trung ương Đảng phân công làm Phó Giám đốc phụ trách công tác đào tạo của Trường Đảng Nguyễn Ái Quốc phân hiệu II đóng ở Việt Bắc. Từ tháng 1/1955 đến tháng 7/1956, để thực hiện nhiệm vụ chiến lược lâu dài của hai nước Việt Nam - Campuchia, Trung ương Đảng đã cử đồng chí Nguyễn Trương Khoát cùng ông Sơn Ngọc Minh - Chủ tịch

Mặt trận Campuchia đi khảo sát và chọn vùng Trại Điện, tỉnh Thanh Hóa (*thường gọi là Trại tập kết Trại Điện*) để mở “Lớp huấn luyện đặc biệt”. Đồng chí Nguyễn Trương Khoát được Trung ương Đảng cử phụ trách lớp huấn luyện đặc biệt này. Thời gian phụ trách huấn luyện đào tạo cán bộ cho nước bạn, Nguyễn Trương Khoát luôn tận tình, đoàn kết gắn bó, chia sẻ, trở thành người bạn thân thiết với ông Sơn Ngọc Minh, Chủ tịch Mặt trận Campuchia, Hiêng - Xon-Rin và nhiều nhân vật quan trọng khác của cách mạng Campuchia.

Tháng 8/1956, sau khi hoàn thành xuất sắc nhiệm vụ của lớp huấn luyện chính trị đặc biệt, đồng chí Nguyễn Trương Khoát lại trở về công tác tại Trường Đảng Nguyễn Ái Quốc (phân hiệu II ở Việt Bắc, đóng tại vùng ATK- thuộc huyện Sơn Dương, tỉnh Tuyên Quang).

Thời gian này, tình hình đất nước gặp nhiều khó khăn, đặc biệt là tỉnh Nghệ An, sau cải cách ruộng đất do một số sai lầm nghiêm trọng vì bệnh ấu trĩ, tả khuynh. Để ổn định tình hình chính trị, đập tan mọi luận điệu xuyên tạc của kẻ thù và lấy lại lòng tin cho cán bộ và nhân dân, Bác Hồ và Trung ương Đảng kiên quyết sửa sai. Tháng 9/1956, Hội nghị Trung ương Đảng lần thứ 10 mở rộng đã chỉ ra: “*Kiên quyết sửa chữa những sai lầm trong cải cách ruộng đất và chính đôn tổ chức, phát huy những kết quả và thắng lợi đã thu được... củng cố lòng tin của quần chúng đối với đường lối chính sách của Đảng và Chính phủ*”⁽¹⁰⁾. Trước tình hình và hoàn cảnh đó, Trung ương Đảng đã thấy khả năng và những mặt mạnh của đồng chí Nguyễn Trương Khoát trong công tác chỉ đạo nên quyết định tạm thời điều động và bổ nhiệm đồng chí về tăng cường cho Nghệ An với chức vụ là Bí thư Tỉnh ủy. Chấp hành lệnh điều động của Trung ương Đảng và Chỉ thị sửa sai của Trung ương, đồng chí Nguyễn Trương Khoát trở về quê hương gánh vác một nhiệm vụ rất nặng nề và vô cùng khó khăn, phức tạp. Đó là việc sửa sai để lấy lại niềm tin cho quần chúng nhân dân đối với Đảng và Chính phủ. Vừa về ra mắt với Ban lãnh đạo Tỉnh Đảng bộ Nghệ An, đồng chí Nguyễn Trương Khoát đã tranh thủ xuống cơ sở để nắm tình hình của địa phương, qua các buổi trò chuyện với cán bộ và nhân dân để tìm ra giải pháp trước lúc triển khai công tác sửa sai.

Từ ngày 22/10-1/11/1956, dưới sự chủ trì của đồng chí Nguyễn Trương Khoát, Tỉnh ủy Nghệ An mở cuộc họp mở rộng để thảo luận và quán triệt tinh

thần Nghị quyết của Trung ương Đảng và bàn biện pháp, cách sửa sai có hiệu quả cao nhất. Với những đức tính tốt đẹp vốn có: điềm đạm, biết lắng nghe, đoàn kết, gần dân, bền bỉ, chân thành và lý luận sắc bén, có tính thuyết phục cao, chỉ sau một thời gian ngắn, đồng chí Nguyễn Trương Khoát và đồng chí Phó Bí thư Tỉnh ủy Nguyễn Sỹ Quế cùng Ban chấp hành Tỉnh ủy Nghệ An đã làm tốt công tác sửa sai ở Nghệ An. Việc chỉ đạo sửa sai thành công, đồng chí Nguyễn Trương Khoát đã góp phần to lớn cho Đảng bộ và nhân dân Nghệ An lấy lại niềm tin để bước vào thời kỳ khôi phục và xây dựng quê hương đất nước.

Chỉ một thời gian ngắn về tinh thần, quê hương Nghệ An Xô viết lãnh đạo nhiệm vụ sửa sai sau cải cách ruộng đất, đồng chí Nguyễn Trương Khoát đã góp phần tích cực giúp quê hương giữ vững truyền thống cách mạng, xây dựng khối đoàn kết giữa dân với Đảng, củng cố niềm tin. Niềm vui mừng đến với Đảng bộ và nhân dân Nghệ An khi nhận được tin Bác Hồ sẽ về thăm quê hương sau hơn 50 năm xa cách. Tối 13/6/1957, được phục vụ Bác Hồ tại Nhà khách Tỉnh ủy Nghệ An đã để lại cho đồng chí Nguyễn Trương Khoát những dấu ấn, tình cảm và đạo đức của Người. Đồng chí Nguyễn Sỹ Quế đã ghi lại sự kiện đó như sau: “Tối hôm 13/6/1957, đồng chí Hoàng Văn Diệm, Phó Chủ tịch UBND Liên khu 4, đồng chí Nguyễn Trương Khoát cùng tôi lúc đó là Chủ tịch UBND tỉnh Nghệ An ra khe nước lạnh giáp Thanh Hóa đón Bác, đồng chí Nguyễn Chí Thanh và đồng chí Trần Quốc Hoàn... Khi Bác vào phòng nghỉ, thấy đã gọn gàng mọi thứ, Bác hỏi đồng chí Khoát: “Giường đã có chiếu rồi sao lại còn rải trên tấm vải trắng?”. Anh Khoát thưa: “Dạ thưa Bác, có lẽ nan giường thiếu, anh em trải thêm một tấm vải thường này để Bác nằm đỡ đau lưng thôi ạ”. Bác nói: “Thôi để Bác nằm chiếu là đủ rồi, em ái chán, và lại đêm nay trời nóng ...”. Buổi sáng sớm khi tập thể dục, Bác cùng anh Nguyễn Chí Thanh và anh Khoát đi dạo một vòng quanh cơ quan, Bác hỏi: “Chú Khoát,

cơ quan Tỉnh ủy đã làm được mấy nhà mới?... Nhìn qua cũng thấy được thế này là khá lắm, nhưng ở cương vị Bí thư thì việc lớn nhỏ đều cần phải biết đó”.

Những dấu ấn thời kỳ đồng chí Nguyễn Trương Khoát giữ cương vị Bí thư Tỉnh ủy rồi Chủ tịch UBND tỉnh Nghệ An, sự kiện đón Bác Hồ và những lời dặn dò ân cần của Người đã đi theo đồng chí Nguyễn Trương Khoát suốt chặng đường cách mạng. Ngày 8/5/1960, nhân dân miền Bắc hân hoan đi bỏ phiếu bầu Đại biểu Quốc hội khóa II, đồng chí Nguyễn Trương Khoát được Đảng tin, dân mến đã trúng cử Đại biểu Quốc hội với số phiếu tuyệt đối.

Người đi đầu trong lĩnh vực nông nghiệp

Giữa năm 1961, để tăng cường cán bộ lãnh đạo có năng lực cho việc phát triển ngành nông nghiệp của đất nước, Trung ương Đảng đã điều động đồng chí Nguyễn Trương Khoát ra Hà Nội gánh vác trọng trách lãnh đạo trên cương vị mới, lĩnh vực khoa học, làm Cục trưởng Cục Bảo vệ thực vật thuộc Bộ Nông nghiệp. Về việc chuyển công tác này, đồng chí Võ Thúc Đồng đã kể lại: “Đầu năm 1959, tôi được điều về làm Bí thư Tỉnh ủy Nghệ An, lúc đó đồng chí Khoát là Chủ tịch UBND tỉnh đã có nhiều thành tựu và kinh nghiệm trong chỉ đạo lĩnh vực nông nghiệp. Phong trào khai hoang phục hóa, làm thủy lợi tốt nên diện tích cấy trong năm 1960 đạt tới 145.620ha. Khắp nơi diễn ra phong trào thi đua đạt “năng suất cao, hoa màu nhiều, chăn nuôi giỏi”. Năng suất toàn tỉnh mặc dù bị bão lụt, bình quân 3 năm vẫn đạt 17,43 tạ/ha, tốc độ là 7,8% năm. Chăn nuôi cũng phát triển. Do vậy, ngày 30/3/1961, đồng chí Lê Duẩn, Bí thư thứ nhất Trung ương Đảng về chỉ đạo Đại hội Tỉnh Đảng bộ lần thứ 10 vòng 2 có lời khen. Trong buổi trò chuyện thân mật với Thường vụ, đồng chí có nói: Trung ương Đảng cũng đang tập trung chỉ đạo lĩnh vực nông nghiệp. Trung ương Đảng muốn các đồng chí giới thiệu cho một người. Nói xong anh Duẩn nháy mắt về đồng chí Khoát. Anh em vỗ tay. Mấy tháng sau, Trung ương có quyết định, Thường vụ tiễn anh Khoát ra Thủ đô nhận nhiệm vụ mới thật lưu luyến vì đã một thời gian dài cùng chung lưng đấu cật với nhau trong khó khăn”⁽¹¹⁾.

Cục Bảo vệ thực vật Bộ nông nghiệp được thành lập và đồng chí Nguyễn Trương Khoát nhận nhiệm vụ làm Cục trưởng đầu tiên với bao khó khăn thiếu thốn trên mọi lĩnh vực, trong hoàn cảnh nền nông nghiệp đất nước còn nghèo nàn lạc hậu. Năm 1961, bị sâu

bệnh phá hoại nghiêm trọng, mùa màng thất bát. Để giải quyết những khó khăn trước mắt của ngày đầu mới thành lập, đồng chí Nguyễn Trương Khoát phải sát cánh làm việc bên cạnh các chuyên gia khoa học của các nước: Liên Xô, Trung Quốc và Cộng hòa dân chủ Đức. Là một lãnh đạo trên lĩnh vực chính trị - xã hội, nay đồng chí phải học tập để nắm bắt trình độ khoa học - kỹ thuật của các nước và phải làm tốt công tác đối ngoại. Đồng chí Nguyễn Trương Khoát luôn quan tâm xây dựng bộ máy, đào tạo lớp cán bộ nghiên cứu khoa học trẻ và biết vận dụng sáng tạo trình độ khoa học - kỹ thuật trong công tác bảo vệ thực vật vào hoàn cảnh cụ thể của Việt Nam. Năm 1962, đồng chí tiến hành cải cách hành chính, thành lập các Trạm Bảo vệ thực vật liên tỉnh: Liên tỉnh Hải Phòng - miền duyên hải; Liên tỉnh: Lào Cai, Lạng Sơn, Móng Cái; Liên tỉnh Tây Bắc; Liên tỉnh: Thanh - Nghệ - Tĩnh... Việc đưa cán bộ chuyên trách xuống cơ sở chốt và chỉ đạo ở các trạm đã kịp thời tháo gỡ và giải quyết những khó khăn, vướng mắc. Nhờ đi sâu đi sát, rút kinh nghiệm trồng trọt từ những người nông dân ở các vùng, Cục trưởng Nguyễn Trương Khoát đã nhanh chóng hoàn thành công việc điều tra các loại cây trồng và các loại sâu phá hoại cho phù hợp từng địa phương. Mới lên nhận chức Cục trưởng và trực tiếp chỉ đạo trong thời gian ngắn, hàng nông sản Việt Nam đã có xuất khẩu sang Liên Xô và các nước xã hội chủ nghĩa đảm bảo chất lượng và vệ sinh an toàn thực phẩm, được Hội đồng tương trợ kinh tế SEP đánh giá cao. Sau 2 năm, dưới sự lãnh đạo trực tiếp của Cục trưởng Nguyễn Trương Khoát, tổ chức và đội ngũ cán bộ của ngành không ngừng trưởng thành và phát triển trên phạm vi toàn miền Bắc.

Cuối năm 1964, sau khi đế quốc Mỹ leo thang đánh phá miền Bắc, từ thời bình chuyển sang thời chiến, khó khăn chồng chất. Bộ Nông nghiệp đã điều đồng chí Nguyễn Trương Khoát sang làm Vụ trưởng Vụ kế hoạch Bộ Nông nghiệp. Năm 1966, Cục Bảo vệ và Kiểm dịch thực vật được thành lập,

đồng chí Nguyễn Trương Khoát được giao làm Cục trưởng. Dưới sự lãnh đạo của đồng chí Nguyễn Trương Khoát, Cục Bảo vệ và Kiểm dịch thực vật đã lập nhiều thành tích nổi bật đáng ghi nhận, góp phần hướng dẫn các địa phương phòng trừ được nạn sâu đục thân gây hại cây trồng như lúa, cam, quýt... Cục tham mưu cho Ủy ban Nông nghiệp nhập các loại thuốc bảo vệ thực vật như Mê-tin, DDT, Vo fatoc... giúp ngành nông nghiệp phát triển trong thời kỳ chiến tranh.

Năm 1972, Viện Bảo vệ thực vật trên cơ sở hợp nhất Cục Bảo vệ và Kiểm dịch thực vật với Viện Bảo vệ thực vật, đồng chí Nguyễn Trương Khoát được chỉ định làm Viện trưởng. Với chức năng nghiên cứu và chỉ đạo, đồng chí Nguyễn Trương Khoát đã hoàn thành xuất sắc các công trình nghiên cứu để áp dụng vào thực tế như: “Phân loại bệnh cây và côn trùng”; phương pháp trị bọ rày; sâu đục thân lúa, bệnh vàng lụi, bệnh đạo ôn...

Dưới sự lãnh đạo của đồng chí Nguyễn Trương Khoát, Viện Bảo vệ thực vật đã phát hiện được 297 loài bệnh, 1.342 loài côn trùng và 105 loài cỏ dại. Các công trình nghiên cứu phòng trừ sâu bệnh, cỏ dại trên cây lương thực, thực phẩm, công trình nghiên cứu thuốc bảo vệ thực vật được xúc tiến thường xuyên với kết quả cao. Đồng chí Nguyễn Trương Khoát là Viện trưởng Viện Bảo vệ và kiểm dịch thực vật đầu tiên. Những công trình nghiên cứu và chỉ đạo khoa học của đồng chí Nguyễn Trương Khoát đã thiết thực góp phần xây dựng đất nước và phục vụ đời sống cho nhân dân.

Ngày 2/7 năm Mậu Tý (2008), đồng chí Nguyễn Trương Khoát từ trần, hưởng thọ 96 tuổi, được an táng tại Nghĩa trang Mai Dịch Hà Nội. Cả một đời hoạt động cách mạng (78 năm tuổi Đảng), đồng chí Nguyễn Trương Khoát luôn nêu cao tinh thần đoàn kết, nhân ái, tận tụy, chí công, vô tư, nhiệt huyết, sáng tạo, ham học hỏi, thủy chung, kiên định lập trường. Để nêu gương tấm lòng yêu nước và cách mạng của đồng chí Nguyễn Trương Khoát cho hôm nay và thế hệ mai sau, Đảng và Chính phủ, các đoàn thể đã tôn vinh và tặng thưởng cho đồng chí nhiều danh hiệu cao quý và tại thành phố Vinh đã có con đường mang tên Nguyễn Trương Khoát như là một sự ghi nhận công lao đóng góp cho quê hương Nghệ An từ thời kỳ Xô Viết Nghệ Tĩnh./.

Chú thích:

* Trích điều văn do đồng chí Cao Đức Phát, Bộ trưởng Bộ Nông nghiệp và Phát triển nông thôn đọc tại buổi lễ truy điệu đồng chí Nguyễn Trương Khoát (6/8/2008).

⁽¹⁾ Dòng họ Nguyễn Trương của đồng chí Nguyễn Trương Khoát có nguồn gốc là họ Trương từ Lạch Quèn (Quỳnh Nghĩa, huyện Quỳnh Lưu) thời Hậu Lê di cư dời vào làng Nại, huyện Nghi Lộc sinh sống. Theo gia phả họ tộc, tính từ Can, Cụ, đến đời Nguyễn Trương Khoát là đời thứ 8. Hiện nay, chi họ Nguyễn Trương của Nguyễn Trương Khoát đã tìm về cội nguồn để nhận gốc họ Trương.

⁽²⁾ Đồng chí Nguyễn Trương Khoát gốc họ Trương, lại gọi là Nguyễn Trương vì có nhiều sự kiện. Sẽ có một bài viết về lịch sử nguồn gốc của dòng họ Trương và họ Nguyễn Trương ở Nghệ Tĩnh.

⁽³⁾ Tổng Thượng Xá lúc bấy giờ có hai cụ đều đậu Tú tài Hán học và đều được phong tước Hàn lâm Viện đại chiếu. Đó là cụ Nguyễn Huy Côn, thân phụ của GS. NGND Nguyễn Đình Chủ. Tổng Thượng Xá sau chia thành 2 xã, cụ Nguyễn Huy Côn đỗ Tú Tài trước và nhiều tuổi hơn được tôn là cụ Hàn Cả (nay là Xã Nghi Hợp, thuộc dòng họ Nguyễn Xi), còn cụ Nguyễn Trương Diễm đậu Tú tài sau và ít tuổi hơn nên gọi là cụ Hàn Hai. Hai gia đình họ tộc rất thân nhau, tình cảm gắn bó đó mãi sau này đến thời các con là Nguyễn Đình Chủ và Nguyễn Trương Khoát đều tôn trọng và coi nhau như anh em. Đọc tác phẩm: “Trọn nghĩa vẹn tình” của đồng chí Nguyễn Trương Khoát viết do GS. NGND Nguyễn Đình Chủ viết lời tựa thì hiểu rõ về sự nghiệp văn thơ của Nguyễn Trương Khoát.

⁽⁴⁾ Các con của cụ Hàn (Diễm - Nhà), con trai có: ông Nguyễn Trương Nhĩ, ông Nguyễn Trương Tỵ (tức Thúy) là thứ hai. Ông là nhà cách mạng tiên bối, đi dạy và hoạt động cách mạng ở tỉnh Nam Định cùng đồng chí Trường Chinh xây dựng và phát triển các cơ sở cách mạng của tỉnh Nam Định. Để nhớ công ơn một nhà giáo cách mạng, người thành lập Chi bộ Cộng sản đầu tiên của huyện Xuân Trường làm Bí thư Huyện bộ đầu tiên. Hiện nay, tại huyện Xuân Trường có một ngôi trường THPT khang trang mang tên Trường Nguyễn Trương Thúy. Ông Nguyễn Trương Khoát là con trai thứ 3. Con trai thứ tư là ông Nguyễn Trương Bôn (tức Lữ Giang) lão thành cách mạng. Bốn người con gái là: Bà Bưu (tức Viêm) lấy chồng về làng Khánh Duệ, xã Nghi Khánh; Bà Thêu (tức bà Cựu Lý) lấy chồng về làng Bội; Bà Ngou (tức bà Bản Sâm), lấy chồng về làng Đại Xá Nghi Hợp; con gái út là bà Hườn (tức bà Hy) lấy chồng về xã Nghi Thịnh.

⁽⁵⁾ Tháng 10/1930, Đại hội Đảng bộ Nghệ An lần thứ nhất, đồng chí Nguyễn Tiêm được bầu làm Bí thư.

⁽⁶⁾ Nhà thờ Họ Hoàng Văn đã được công nhận là Di

tích Lịch sử Văn hóa cấp Quốc gia, nay thuộc xã Nghi Tân, thị xã Cửa Lò.

⁽⁷⁾ Đồng chí Hoàng Văn Tâm quê ở làng Vạn Lộc, Nghi Lộc, là một trí thức, tham gia cách mạng từ thời kỳ Đảng Tân Việt. Tháng 7/1930, đồng chí Nguyễn Thức Mẫn, Bí thư huyện ủy Nghi Lộc bị bắt, Hoàng Văn Tâm lên thay Bí thư. Đồng chí đã bán tài sản gia đình để lấy tiền in ấn báo chí, truyền đơn và tài liệu phục vụ công tác tuyên truyền của Đảng, lấy nhà thờ họ Hoàng Văn làm trụ sở hoạt động. Đồng chí bị bắt thời kỳ đang hoạt động trong Ban Tuyên truyền của Tỉnh ủy Nghệ An. Bị bắt giam tại Nhà lao Vinh. Không chịu khuất phục, thực dân Pháp đã xử bắn đồng chí Hoàng Văn Tâm tại cây gác xã Nghi Khánh để hòng uy hiếp tinh thần cách mạng của quần chúng nhân dân. Nhà thờ họ Hoàng Văn, nơi Hoàng Văn Tâm làm việc đã được xếp hạng Di tích Lịch sử Quốc gia. Tên tuổi của đồng chí Hoàng Văn Tâm đã đi vào sử sách và tên đường phố tại thành phố Vinh và thị xã Cửa Lò.

⁽⁸⁾ Sau khi đồng chí Hoàng Văn Tâm lên Tỉnh ủy Nghệ An làm việc, đồng chí Phạm Tước phụ trách Bí thư Chi bộ Lò. Đồng chí bị giặc bắt tra tấn và hy sinh tại Đồn Thượng Xá. (Theo tài liệu trong sách “Nghệ An - Những tấm gương Cộng sản”, tập 5).

⁽⁹⁾ Nhà thờ họ Nguyễn Trương xã Nghi Xá, huyện Nghi Lộc đã được xếp hạng Di tích Lịch sử Văn hóa tỉnh Nghệ An.

⁽¹⁰⁾ Ghi theo lời kể của đồng chí Võ Thúc Đồng năm 1995 tại Hà Nội.

Tài liệu tham khảo:

1. Gia phả và các câu đối của dòng họ Trương đang lưu giữ tại các nhà thờ họ ở Quỳnh Nghĩa và Nghi Xá, huyện Nghi Lộc.
2. Hồ sơ Di tích lịch sử nhà thờ đã được xếp hạng cấp tỉnh. Nghệ An - những tấm gương cộng sản. Lịch sử Đảng bộ tỉnh Nghệ An. Lịch sử Đảng bộ huyện Nghi Lộc.
3. Sách: Trọn nghĩa vẹn tình. Nhà xuất bản Đại học Quốc gia Hà Nội năm 2011.
4. Hồ sơ mật của Mật thám Pháp theo dõi mọi hoạt động cách mạng của đồng chí Nguyễn Trương Khoát lưu trữ tại Bộ Nội vụ Hà Nội và cơ quan Bảo tàng Xô Viết Nghệ Tĩnh.
5. Lý lịch Đảng của đồng chí Nguyễn Trương Khoát lưu tại Ban Tổ chức Trung ương Đảng và Đảng Đoàn Bộ Nông nghiệp...
6. Tài liệu sưu tầm từ lời kể trực tiếp và nhiều hồi ký cách mạng của các đồng chí lão thành hoạt động cùng thời đồng chí Nguyễn Trương Khoát như Võ Thúc Đồng, Nguyễn Xuân Linh, Nguyễn Sỹ Quế.
7. Các văn bản tài liệu hoạt động của đồng chí Nguyễn Trương Khoát do vợ và các con cung cấp.
8. Hồ sơ di tích lịch sử văn hóa và biên bản các cuộc hội nghị khoa học xếp hạng Di tích Lịch sử Văn hóa Nhà thờ đồng chí Nguyễn Trương Khoát tại xã Nghi Xá, huyện Nghi Lộc, tỉnh Nghệ An và nhiều nguồn tài liệu khác viết về hoạt động của đồng chí.